

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**PEDAGOGIK OLIIY TA‘LIM MUASSASALARIDA TA‘LIM JARAYONINI
TASHKIL ETISHDA AMALIYOT BILAN UZVIYLIGINI TA‘MINLASH
MASALALARI**

**Respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya
2024-yil, 15-oktyabr**

**Republic-wide scientific and scientific-technical conference
ISSUES OF ENSURING INTEGRATION WITH PRACTICE IN
ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS IN INSTITUTIONS OF
PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION**

October 15, 2024

1974 2024
**Республиканскую научно-техническую конференцию на тему
«РОЛЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА
ВЗАИМОСВЯЗИ С ПРАКТИКОЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»,
которая состоится 15 октября 2024 года**

JIZZAX – 2024

5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/PIRLS>
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_o%CA%BBquvchilarni_baholash_dasturi
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/TIMSS>
8. <https://lex.uz/docs/-4097073>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ZAMONAVIY DIDAKTIKADAN FOYDALANGAN HOLDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH

Tursunova Lola Aminjonovna

Jizzax shahar 8-sonli DMTT uslubchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida didaktik o'yinlardan unumli foydalanish va kichik yoshdagi bolalarga mashg'ulotlarni olib borishda ahamiyatli tomonlari ochib berilgan.

Kalit so'z: maktabgacha ta'lim, didaktika, mashg'ulotlar, ta'lim jaryoni, ta'limdan tashqari, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, matematik o'yinlar.

Annotation

This article reveals the important aspects of effective use of didactic games in preschool educational organizations and conducting activities for young children.

Key words: preschool education, didactics, training, educational process, extracurricular, educational, educational, mathematical games.

Hozirgi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda yoshlarni intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishda va ularning har tomonlama rivojlangan shaxs etib etkazish-davlatimizning siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni tadbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida bir qator qonunlar va qonun osti hujjatlar qabul qilingan. 2024-yil 30-sentabrda "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Prezident farmoni (PF-152-son) qabul qilindi. Farmonga ko'ra, maktabgacha ta'limning davlat ta'lim dasturi doirasida quyidagilar amalga oshiriladi:

- kichik va o'rta guruhlardagi bolalarda kognitiv, psixomotor va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish;

- katta va maktabga tayyorlov guruhlardagi bolalarda bilim olish, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish.

2026/2027 o'quv yilidan:

- bog'chalar tomonidan Maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida bolaning rivojlanish xaritasini yuritish amaliyoti joriy qilinadi;

- maktabga tayyorlov guruhlarni tamomlagan bolalarga ularning rivojlanish xaritasi asosida bir yillik maktabga tayyorlovdan o'tganlik haqida elektron sertifikat berish yo'lga qo'yiladi.

2025-yil 1-avgustgacha:

- maktabgacha ta'limning davlat ta'lim dasturi doirasida ishlab chiqilgan elektron resurslar, audiovizual mahsulotlar va o'quv-metodik materiallar Maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida joylashtiriladi hamda ulardan erkin va bepul foydalanish imkoniyati yaratiladi;

- Maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida ota-onalar uchun shaxsiy kabinet yaratiladi va unda bolaning rivojlanish xaritasi ma'lumotlarining joylashtirilishi ta'minlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Mashg'ulotlarda tarbiyachi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida tarbiyalanuvchilarga etkazadi, bolalar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. Ta'lim olish jarayonida tarbiyalanuvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning mashg'ulot vaqtidagi hamkorligi, bolalarning mustaqil ishlashi, ta'lim jarayonini o'yinlar orqali tashkil etishi, kunning ikkinchi yarmidagi ishlar, tarbiyachining boshqa pedagoglar bilan hamkorlikdagi ishlari, bolaning rivojlanish xaritasidagi indikatorlarni birma bir bajarilishi natijasida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'lim-tarbiyaning asosiy jihati esa, tarbiyalanuvchilarga mashg'ulotni o'yin orqali tashkil etishdir. Ta'lim jarayonida o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli mashg'ulot shaklida qo'llaniladi. Ushbu mashg'ulotlarda o'quvchilarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali uyg'unlashtiriladi. Shu sababli o'quvchilarning ta'lim olish faoliyati o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik o'yinli mashg'ulotlar deb ataladi.

Didaktika (qadimgi yunoncha: didaktikos — “o'rgatuvchi”, “ta'lim beruvchi”) — pedagogikaning tarmog'i. Ta'lim nazariyasi bilan shug'ullanadi. “Didaktika” atamasi ilk bor Yevropada 17-asrda o'qitish va ta'lim jarayoni haqida asarlar yaratgan olimlar tomonidan qo'llanila boshlagan. Chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o'zining “Buyuk didaktika” asarida (1657) bolalar va o'smirlarni ma'lumotli qilish va ularga ta'lim berishning didaktik jihatlarini ishlab chiqdi. Hozirgi zamon pedagogikasida didaktikaga ta'lim va ma'rifat berish nazariyasi bilan shug'ullanadigan alohida soha sifatida qaraladi. Ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim jarayoni qonuniyatlarini ochish hamda o'qitishning eng samarador usul va yo'llarini topish didaktikaning asosiy muammolaridir.

Didaktika ta'lim usullari muammosini ham qamrab oladi. Tarbiyachi biror predmet bo'yicha bolalarning tizimli bilim olishini ta'minlash maqsadi sari intilar ekan, ma'lum ishlarning bajarilish namunasini ko'rsatadi. Ayni vaqtda, u ta'limning barcha bosqichlarida bolaning faolligi va mustaqilligini ta'minlaydi. Bolalar tarbiyachi rahbarligida tajriba va kuzatuvlari asosida yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Ularga chuqur va mustaqil o'zlashtirishlari, o'rgangan bilimlarini amaliyotda ijodiy qo'llashlari uchun maxsus topshiriklar beriladi.

Tarbiyachi bolalar faoliyatini boshqaradi, ya'ni ularni o'yin mazmuni bilan tanishtirib, faol va mustaqil harakatlar bajarishga undaydi, qoidalarining to'g'ri bajarilishini nazorat qiladi. Bunday qoidalar (qachon va qayerda, qanday haraklarni bajarish, birgalikda ishlash, qiziqarli bo'lgan rollarni navbat bilan bajarish va hokazo) ishtirokchilarning munosabatlariga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ayrim o'yinlarda bolalar berilgan topshiriqni birgalikda bajarishlari kerak bo'ladi. Bunday o'yinlar bolalarni birlashtiradi, ular o'rtasida samimiy munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Bolalar topshiriqni navbat bilan bajarsalar, o'z o'rtoqlarini bilan solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Agar bola o'yinni yoqtirib qolgan bo'lsa, uni takrorlashni xohlaydi, harakatlarni mustaqil bajaradi. O'yinning asosiy maqsadi ham shunda. Shu jarayon davomida rivojlantiruvchi omillar ham ro'yobga chiqadi. Bolalar faoliyatini kuzatar ekanmiz, uning bilish jarayonini ikkita bir-biri bilan bog'liq bo'lgan komponentga ajratish mumkin. Maktabgacha ta'lim jurnali: Birinchi komponent—atrof muhit haqidagi ma'lumotlar va ularni qabul qilish hamda qayta ishlash uchun zarur bo'lgan tafakkur jarayonlari, ya'ni:

- bolani tevarak-atrofdagi muhitda qiziqtiradigan narsalar va jarayonlar;
- ma'lumot olish vositasi
- ma'lumotni qayta ishlash;

O'yin, mashg'ulot, sayr, kechki soat kabi pedagogik jarayonlarda tarbiyachi bolaning vositasi sifatida muayyan funksiyalarni bajaradi. Bunda tarbiyachining asosiy maqsadi bolaga bilim (ma'lumot) berish emas, balki shu ma'lumot orqali uning bilish jarayonlarini rivojlantirishdan

iboratdir. Ikkinchi komponent-insonni ma'lumotga bo'lgan munosabati. Har qanday ma'lumot insonning u yoki bu narsa, hodisa va jarayonga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Lekin bu munosabat kattalar va bolalarda bir xil emas. Kattalar ma'lumotni qabul qilgandan keyingina unga bo'lgan ijobiy yoki salbiy munosabatni bildirishlari. Bolada esa eng avvalo, biz etkazmoqchi bo'lgan ma'lumotga ijobiy munosabatni shakllantirishimiz lozim. Bolalarning o'yinga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlaridan ta'lim masalalarini hal etishda foydalanish mumkin. O'yinni tashkil etish va boshqarish jarayonida tarbiyachi bola har tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyalanuvchilarning idrok, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda matematik o'yinlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Matematik o'yinlarning maqsadlari asosan quyidagilarga qaratilgan bo'ladi:

1. Son va sanoq bilan tanishtirish.
2. Vaqt haqidagi va fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish
3. Geometrik shakllar bilan tanishtirish
4. Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish.

Son va sanoq bilan tanishtirishda "Qanday raqam yo'qolib qoldi?", "Xatoni top", "Raqamning qo'shnilarni toping", "Sanaganda adashma" va hokazo. Bunday o'yinlar yordamida bola birdan o'ngacha va o'ndan birgacha bo'lgan raqamlar ketma-ketligini esda saqlab qoladi. Elementar hisoblarni bajarishga o'rganadi, tafakkuri rivojlanadi. Hafta kunlarini yaxshi eslab qolishlari uchun har bir kun ma'lum bir rangdagi doiracha bilan belgilanadi. Masalan, dushanba-sariq, seshanba-oq.

Buning uchun har kuni doskaga ma'lum bir rangdagi doiracha yopishtirib boriladi. Uch-to'rt haftadan keyin bolalar kunlar ketma-ketligi o'zgarmas ekanligi haqida o'zlari xulosa chiqaradilar. Fazoviy tasavvurlar o'yinlar orqali tushuntirilsa (chapda, o'ngda, tepada, pastda, oldida, orqada, uzoq, yaqin) bolalar tez qabul qiladilar va o'zlashtiradilar. Bunga "O'yinchoqni top" kabi o'yinlar yordam beradi. Tarbiyachi biron bir o'yinchoqni yashirib, uni topish uchun nima qilish kerakligini tushuntiradi. O'yinchoqni topish uchun stol oldidan uch qadam chapga (o'ngga) yurish kerak va hokazo. Geometrik shakllar haqidagi bilimlarini mustahkamlash uchun quyidagi o'yinni o'tkazish mumkin. Tarbiyachi har bir bolaga 3-4 rasm berib, ma'lum bir geometrik shaklni ko'rsatadi. Bolalar shu shaklga mos rasmini topishlari kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning mantiqiy tafakkuri rivojlantirib boriladi. Buning uchun mantiqiy topshiriqlar va o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, rasmlarni to'g'ri ketma-ketlikda joylashtirish, ranglar qatorini davom ettirish (mantiqiy zanjircha), tushib qolgan belgini topish va hokazolar. Xullas, bunday o'yinlar orqali bolalar o'quv materialini tez tushunadilar va o'zlashtiradilar. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kichkintoylarni har tomonlama rivojlanishlarida katta ahamiyatga ega. O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi ta'limdagi an'anaviy o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafoloti bilan farq qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yini xilma-xildir. Ularni o'yin turlarini asosan quyidagi klassifikatsiya qilish mumkin:

- 1) syujetli va rollarga bo'lib o'ynaladigan o'yinlar;
- 2) Didaktik o'yinlar;
- 3) Harakatli yoki qoidali o'yinlar;
- 4) Aralashtirilgan o'yinlar;

O'yinlarning syujeti xilma-xilligiga qaramay, ularni maxsus guruhlariga birlashtirish imkoniyati mavjuddir. Masalan, yirik psixolog E.A.Arkin o'yinlarning quyidagi tasnifini tavsiya qiladi:

- 1) ishlab chiqarishga (texnikaga); sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, kasb-hunarga oid o'yinlar;
- 2) maishiy va ijtimoiy siyosatga ro'zg'or: bog'chaga, maktabga, kundalik turmushga oid o'yinlar;

3) harbiy : urush-urush o‘yinlari;

4) drammalashtirilgan: kino, spektakl va boshqalarga oid o‘yinlar.

Biz shu tasnif haqida L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, D.B.Elkonin singari psixologlarning tanqidiy mulohazalariga to‘la qo‘shilamiz, chunki harbiy va drammalashtirilgan o‘yinlarni ham ijtimoiy-siyosiy guruhga kiritish mumkin.

Bizningcha, D.B.Elkoninning tasnifi ma‘quldir. U maktabgacha yoshdagi bolalarga xos rolli o‘yinlarning syujetiga ko‘ra uchta guruhga ajratishni tavsiya qiladi:

1) maishiy mavzu syujetiga oid o‘yinlar;

2) ishlab chiqarish syujetiga taaluqli o‘yinlar;

3) ijtimoiy-siyosiy syujetli o‘yinlar.

Muallif ayrim o‘yin turlari maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha bo‘g‘inlariga mosligini, syujetlar maishiydan ishlab chiqarishga qarab va undan ijtimoiy-siyosiy voqealarni aks ettirishga qarab rivojlanishini alohida uqtiradi. Uning fikricha, o‘yin syujetidagi bunday izchillik bolaning bilim saviyasi, turmush tajribasi kengayishi, uning katta yoshdagi odamlar turmushiga chuqurroq kirib borishi bilan bog‘liqdir. Darxaqiqat, o‘yin syujetining o‘sishi turmushning tobora yangi qirralarini aks ettirish bilan cheklanib qolmay, muayyan syujetning o‘ziga xos boshqa ko‘rinishlari bilan boyishi sababli ham amalga oshadi. Bolalarga tashabbuskorlik, jamoamiz, burch xislarini o‘stiradi. Bunga “Kim birinchi”, “koptok”, “oq quyoncha o‘tiribdi”, “yetib ol” o‘yinlari kiradi. Harakatli o‘yinlar asosan sayr va jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida o‘tkaziladi. Drammalashtirilgan o‘yinlarni ham bolalar sevib o‘ynaydilar. Bu o‘yinlar turli xil ertak va hikoyalar saxnaga qo‘yiladi, rollarni esa bevosita bolalarni o‘zlari ijro etadilar. Masalan: “Qizil shapkacha”, “Tortmoq”, “Sholg‘om” drammati o‘yinlar bolalarni nutqi xayol va qobiliyatlarini tarkib toptiradi.

Shunday ekan, ta‘lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo‘lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta‘limning maqsadi imkoniyatlaridan to‘g‘ri, aniq, o‘rinli foydalanish ko‘nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g‘oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma‘naviy boyitishdan iboratligi ta‘kidlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta‘lim jurnali: <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/index>.
2. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim asoslari -F. N. Vaxobova, SH. B. Nabixanova, D. Karimova-Toshkent-2015
3. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yilgan Davlat talablari. – Toshkent, 2018 y.
4. “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi-T. 2018 y. Uzbekistan.
5. Улучшение системы дошкольного образования и воспитания-Всемирный банк-2013 й.

OLIIY TA‘LIMDA BAYNALMINALLASHTIRISH: MAVJUD MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

*Abdullayev Jahongir Ro‘zmatovich
Ismatova Sevara Bo‘ribov qizi*

Maktab menejmenti yo‘nalishi 3-kurs talabalari, Jizzax DPU

Ilmiy rahbar: Qosimov Azimjon

Maktab menejmenti kafedrasi o‘qituvchisi, Jizzax DPU

Annotatsiya:

Ushbu maqolada globallashtirish sharoitida oliy ta‘limning innovatsion rivojlanishini tashkiliy-iqtisodiy qo‘llab-quvvatlashni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari yoritilgan. Oliy ta‘lim sohasida innovatsion faoliyatni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri mamlakatimiz oliy ta‘lim va umuman, milliy iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha mavjud dasturlar bilan